

УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВОЮ БЕЗПЕКОЮ БАНКІВ УКРАЇНИ

В статті розглянуто сутність поняття безпеки, фінансової безпеки банку та безпеки банківської системи. Відображено формування фінансової безпеки банківської системи у двох аспектах. Розглянуто вплив зовнішніх і внутрішніх факторів на фінансову безпеку банків. Проведено аналіз основних макроекономічних індикаторів країни. Проаналізовано значення економічних нормативів банків України для визначення фінансової безпеки банківської системи. Розраховано основні показники ефективності банків України протягом досліджуваного періоду. Розглянуто проблеми розвитку банківської системи країни.

Ключові слова: безпека банків; фінансова безпека банків; економічна безпека банківської системи; безпека банківської системи; регулятивний капітал; норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу; норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів; норматив миттєвої ліквідності; норматив поточної ліквідності; норматив короткострокової ліквідності; норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента; норматив великих кредитних ризиків; норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру; норматив загальної суми інвестування.

S. M. KSONDZ

Khmelnitskyi National University

MANAGEMENT OF FINANCIAL SECURITY OF UKRAINIAN BANKS

In the article the essence of the concept of security, financial, bank security and safety of the banking system. Displaying formation of financial security of the banking system in two ways. The influence of external and internal factors on the financial security of banks. The analysis of the main macroeconomic indicators of the country. Analyzes economic requirements mentioned banks Ukraine to determine the financial security of the banking system. Calculated basic performance of banks Ukraine during the study period. The problems of the banking system.

Keywords: security banks; financial security banks; economic security of the banking system; safety of the banking system; regulatory capital; statutory (adequacy) regulatory capital; ratio (ratio) the ratio of regulatory capital to total assets; instant liquidity ratio; current liquidity; short-term liquidity; the maximum credit exposure to one counterparty; standard large credit risks; maximum loan, guarantees and warranties to one insider; total investment ratio.

Актуальність теми. Безпека банків є невід'ємною складовою національної фінансової безпеки. При цьому банківська система є найважливішою складовою фінансово-кредитної системи держави. Ефективність діяльності банківських установ у ринковій економіці значною мірою обумовлюється станом його фінансів, що потребує розгляду проблем забезпечення їх фінансової безпеки.

Фінансова безпека окремого банку тісно пов'язана з безпекою банківської системи в цілому. Вони впливають одна на одну. З одного боку, проблеми, що виникли в одному банку, здатні викликати «ефект доміно» і призвести до системної банківської кризи. Пояснюється це природою банківської діяльності, адже банки працюють переважно з чужими грошима. Саме тому, будь-яка недовіра з боку населення до окремого банку, особливо великого, може зумовити масовий відтік депозитів з банківської системи. З іншого боку, структурні проблеми банківського сектора підривають довіру до будь-якого окремого банку. Все це пояснює ту важливу роль, яку відіграє забезпечення фінансової безпеки банків, що вимагає підвищеної уваги до управління нею і зумовлює актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням фінансової безпеки банків багато уваги приділили відомі зарубіжні вчені: Е. Дж. Долан, Р. Л. Міллер, П. С. Роуз, Дж. Ф. Синк, Дж. К. Ван Хорн та ін. Українськими вченими дослідження фінансової безпеки банків почали проводитися лише з початком реформ, спрямованих на становлення основ ринкової економіки України як незалежної держави. Окремі аспекти фінансової безпеки розглядалися такими видатними вченими, як А. Н. Мороз, М. І. Савлук, О. Д. Заруба, М. Ф. Пуховкіна – при дослідженні проблем фінансового менеджменту та аналізу діяльності банків; К. Є. Раєвським, Р. І. Шиллером, В. П. Пантелєєвим, С. П. Халявою – при обґрунтуванні підходів щодо забезпечення банківської прибутковості, ліквідності, платоспроможності, аналізу результатів їх діяльності, фінансової звітності, узагальнюючої оцінки фінансового стану банку; А. Г. Мазаракі, Н. Б. Шульгою, Л. В. Свистун – при обґрунтуванні методологічних основ побудови рейтингових систем оцінки діяльності банків; Н. М. Шелудько – при виявленні факторів і критеріїв фінансової стійкості банків.

Внесок перелічених вчених у вирішення проблем забезпечення фінансової безпеки на різних рівнях і в різних сферах є безцінним, але необхідно відзначити, що питання фінансової безпеки банків все ще є недостатньо вивченими.

Метою даної статті є дослідження теоретичних та практичних аспектів управління фінансовою безпекою банків в банківській системі України.

Виклад основного матеріалу. Науковці, які досліджують фінансову безпеку, вказують на те, що дана проблема має два аспекти. З одного боку, необхідно працювати над забезпеченням фінансової безпеки

банківської системи в цілому, а з іншого – потрібно також досліджувати питання забезпечення фінансової безпеки окремої банківської установи.

Поняття економічної безпеки банківської системи, як правило, визначається як стан, при якому фінансова стабільність і репутація банківських установ не можуть бути втрачені внаслідок цілеспрямованих дій певної групи осіб або організації як всередині, так і за межами держави, а також через негативні макроекономічні та політичні фактори.

Окреслюючи поняття «фінансова безпека», варто розпочати з розуміння сутності безпеки.

В. Даль зазначав, що безпека – це стан або властивість, яким характеризується певний об'єкт [4].

Ф. Брокгауз та І. Єфрон писали, що безпека долається усуненням небезпеки. Звідси випливає, що і безпека і небезпека – це характеристики якісного стану певного об'єкта, які протилежні за своїм значенням і характеризують різні рівні його якості [4].

Тобто, безпека банку передусім виступає якісною його характеристикою і характеризує його стан як такий, за якого відсутні небезпеки. Водночас, безпека як саме поняття існує лише з огляду на певний його прояв, сферу інтересів, діяльність тощо.

Тоді поняття «фінансова безпека банку» має характеризувати якість його фінансового стану з позиції небезпеки та загрози. Звідси, під фінансовою безпекою банківських установ пропонуємо розуміти стан захищеності життєво важливих інтересів банку від різноманітних внутрішніх і зовнішніх загроз, який гарантує найбільш ефективне використання фінансових ресурсів для забезпечення стійкого функціонування та розвитку банку. Звісно, безпека банківської системи країни обумовлена фінансовою стабільністю окремо взятих банківських установ.

За визначенням вчених Т. Муляр та А. Мойсієнко: «Безпека банківської системи – це спроможність банківської системи стабільно і надійно забезпечувати фінансову самостійність держави, ефективно формувати, зберігати від надмірного знецінення та раціонально використовувати фінансові ресурси країни для забезпечення її соціально-економічного розвитку і обслуговування фінансових зобов'язань» [2].

Великий економічний словник дає таке визначення: «Безпекою банку є стан захищеності його життєво важливих інтересів від недобростовісної конкуренції, протиправної діяльності кримінальних формувань і окремих осіб, здатність протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, зберігати стабільність функціонування і розвитку відповідно до статутних цілей» [1]. Серед науковців не існує єдиної думки щодо визначення поняття «фінансової безпеки банку».

Фінансова безпека банківської системи розглядається у двох аспектах [5]:

– щодо фінансових наслідків діяльності банків для країни в цілому та окремих клієнтів і контрагентів;

– щодо недопущення та запобігання явним і потенційним загрозам фінансовому стану всієї банківської системи країни, Національного банку України й окремих банківських установ.

Поняття «фінансова безпека банку» характеризує якість його фінансового стану з позиції небезпеки та загрози. У такому випадку основною якісною характеристикою фінансового стану банку буде виступати його фінансова стійкість, як здатність банку зберігати свої фінансові показники в умовах негативного впливу різноманітних факторів ринкової ситуації та фінансова незалежність – здатність банку виконувати свої фінансові зобов'язання за рахунок власних фінансових ресурсів. Таким чином, можна говорити, що фінансова безпека банку є якісною характеристикою його фінансового стану. Такий підхід узагальнює позиції провідних учених щодо розуміння фінансової безпеки банку та наповнює його особливим змістом, що характеризує це поняття як наукову категорію.

Основна мета забезпечення фінансової безпеки банку полягає в стійкому і ефективному функціонуванні, створенні необхідного потенціалу розвитку і майбутнього зростання. Відповідно, узагальнення різних підходів до сутності поняття «фінансова безпека банку» дозволило визначити його як стан банківської установи, що характеризується збалансованістю і стійкістю до впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, його здатністю досягати поставлених цілей і генерувати фінансові ресурси в достатньому обсязі для забезпечення поточної діяльності та стійкого розвитку.

Серед проблем захисту банківської діяльності від загроз зовнішнього та внутрішнього характеру все більш актуалізується необхідність забезпечення охорони фінансових ресурсів, убезпечення інформації, майна й персоналу банку, створення дієвих механізмів фінансового захисту банківської системи.

Варто зазначити, що фінансова безпека банку безпосередньо залежить від загроз, що існують або можуть виникати в процесі його діяльності. Загрози можна поділити на дві великі групи – внутрішні й зовнішні [6].

До зовнішніх належать загрози, що містять у собі фактори, що є результатом впливу зовнішнього середовища на банк, зокрема діяльність держави, економічна кон'юнктура в країні та світі, конкуренти та ін.

До внутрішніх загроз належать фактори, що безпосередньо генеруються банком, або є частиною його внутрішнього середовища, наприклад рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, незадовільну структуру активів і пасивів, некомпетентність вищого керівництва і персонал.

Своєчасне виявлення внутрішніх та зовнішніх загроз викликає необхідність створення дієвої

системи управління фінансовою безпекою банку, метою функціонування якої, є збільшення маси отриманого прибутку, прискорення оборотності капіталу, зростання курсової вартості цінних паперів банку.

Оскільки фінансова безпека банків підвладна дії впливу як внутрішніх, так і зовнішніх чинників, а банківська система України являється частиною економічної системи країни, тому, в першу чергу, необхідно з'ясувати вплив та умови економічного середовища, в якому функціонують банки. Тому проведемо аналіз основних макроекономічних індикаторів країни (таблиця 1).

Таблиця 1

Основні макроекономічні показники України за 2012-2014 роки

Показник	Роки			Абсолютне відхилення, +/-	
	2012	2013	2014	2013-2013	2014-2013
ВВП фактичний, млн грн.	1411238	1454931	1566728	43693,00	111797
Рівень безробіття, %	8,1	7,7	9,3	-0,40	1,60
Дефіцити/профіцит Державного бюджету, млн грн.	-53445	-64708	-78052	-11263,00	-13344
Зовнішній борг, млн дол. США	135065	142520	126307	7455,00	-16213
Обмінний курс, грн/дол. США	7,99	7,99	21,44	0,00	13,45
Імпорт товарів та послуг, млн дол. США	104361	100796	73768	-3565,00	-27028
Грошова маса (агрегат М3), млн грн.	773199	908994	936216	135795,00	27222

Важливого значення для аналізу фінансової безпеки банківської системи мають значення економічних нормативів банків України, що наведено в таблиці 2.

Економічна ситуація в Україні в 2014 році значно погіршилася. Спостерігалось стрімке падіння обсягів виробництва всіх основних видів економічної діяльності, крім сільського господарства. Значного негативного удару по економіці країни завдало стрімке зростання курсу долара майже в 3 рази. Відбувалося зростання інфляційного тиску на економіку, що супроводжувалося падінням реальних доходів населення та відповідно зниженням його купівельної спроможності.

Серед основних факторів, що зумовлювали негативні економічні тенденції в 2014 році, були анексія АР Крим та воєнні дії на сході країни, розрив міжрегіональних зв'язків, звуження як зовнішнього, так і внутрішнього попиту на продукцію вітчизняних виробників, скорочення державного фінансування, погіршення фінансових результатів підприємств тощо. Водночас високий урожай зернових, зібраний аграріями в звітному році, та лібералізація умов доступу вітчизняних товарів на ринки ЄС мали позитивний вплив на економіку країни.

Отже, загалом значення усіх нормативів по банківській системі залишаються в межах норми. Регулятивний капітал українських банків в 2014 році знизився на 16,027 млрд грн, або на 7,8%, про що свідчать значення економічних нормативів по системі на 1 січня 2015 року, опубліковані на сайті Національного банку України.

За інформацією регулятора, норматив адекватності (достатності) регулятивного капіталу знизився на 2,6% – до 15,60%, тоді як норматив миттєвої ліквідності виріс на 0,14 % – до 57,13%, а норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента знизився на 0,32% – до 22,01%. Стрімко зріс норматив великих кредитних ризиків на 77,99 % – до 250,04 %.

Варто зауважити, що до зниження рівня фінансової безпеки банків призводить також їх збиткова діяльність. Першими ознаками, що банк стане банкрутом є відсутність протягом тривалого часу прибутків, адже збиткова робота банку призводить до зменшення його власного капіталу, що порушує стійкість та надійність банку. Основні показники ефективності банків України протягом 2012–2014 років наведено в таблиці 3.

Слід відмітити, що основними причинами виникнення збиткової діяльності банків є: низька якість кредитного портфеля, значні втрати від торгівлі цінними паперами та інші. Вагоме місце також припадає на невідповідність між ставками за залученими депозитами та виданими кредитами.

Проаналізувавши ефективність роботи банків України протягом 2012–2014 років, зауважимо, що протягом 2012-2013 років показники ефективності мали позитивні значення, діяльність банківського сектору була прибутковою, що сприяло значній рентабельності активів та капіталу. Проте, у зв'язку з останніми подіями, станом на 01.01.2015 року показники ефективності та прибутковості банків почали різко знижуватися, загальна діяльність банківського сектору була збитковою, а рентабельність активів і капіталу від'ємною, що в результаті може призвести до ймовірності банкрутства банківських установ.

Таблиця 2

Значення економічних нормативів по системі банків України за 2012-2014 роки

Норматив		За станом на:			Абсолютне відхилення (+,-)	
		01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	2013-2012	2014-2013
1	2	3	4	5	6	7
H1	Регулятивний капітал (млн грн)	178908,9	204975,9	188948,9	26067	-16027
H2	Норматив достатності (адекватності) регулятивного капіталу (не менше 10 %)	18,06	18,26	15,6	0,2	-2,66
H3	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (не менше 9 %)	14,89	13,98	-	-0,91	-
H3-1	Норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до зобов'язань (не менше 10 %)	18,28	17,41	-	-0,87	-
H4	Норматив миттєвої ліквідності (не менше 20 %)	69,26	56,99	57,13	-12,27	0,14
H5	Норматив поточної ліквідності (не менше 40 %)	79,09	80,86	79,91	1,77	-0,95
H6	Норматив короткострокової ліквідності (не менше 60 %)	90,28	89,11	86,14	-1,17	-2,97
H7	Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (не більше 25 %)	22,1	22,33	22,01	0,23	-0,32
H8	Норматив великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу)	172,91	172,05	250,04	-0,86	77,99
H9	Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (не більше 5 %)	0,37	0,36	0,13	-0,01	-0,23
H10	Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (не більше 30 %)	2,41	1,63	1,37	-0,78	-0,26
H11	Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (не більше 15 %)	0,09	0,04	0,01	-0,05	-0,03
H12	Норматив загальної суми інвестування (не більше 60 %)	3,48	3,15	2,97	-0,33	-0,18

Таблиця 3

Основні показники ефективності банків за 2012-2014 роки

Назва показника	2012 рік	2013 рік	2014 рік	Відхилення, (+/-)	
				2012-2013	2013-2014
Рентабельність активів, %	0,45	0,12	-4,07	-0,33	-4,19
Рентабельність капіталу, %	0,03	0,81	-30,46	0,78	-31,27
Фінансові результати, млн грн.	4899	1436	-52966	-3463	-54402

Висновок. Проаналізувавши різноманітні показники розвитку банківської системи країни, слід відмітити, що основними проблемами банківського сектору України протягом звітного року були значний

відплив ресурсів з банківської системи, погіршення якості кредитних портфелів банків та збиткова діяльність. Зростання основних показників діяльності банківського сектору за підсумками 2014 року відбулося лише за рахунок курсової переоцінки активів та зобов'язань банків через зниження курсу гривні до основних іноземних валют. Від'ємний фінансовий результат діяльності банків переважно було сформовано банками I групи, що кредитували масштабні проекти та понесли значні втрати від окупації АР Крим та ситуації на сході України. За даними щорічного групування банків за розміром активів у 2014 році до I групи віднесено 15 банків, до II групи – 20 банків, до III групи – 23 банки та до IV групи – 122 банки. У 2014 році тривав процес концентрації активів, капіталу та зобов'язань у банках I групи, де на 01.01.2015 було сконцентровано 73,3% загальних активів банків України, 74,5% капіталу та 72,8% загального обсягу зобов'язань.

Література

1. Азрилян А. Н. Большой экономический словарь / А. Н. Азрилян. – 4-е изд., доп. и перераб. – М. : Ин-т новой экономики, 1999. – 1248 с.
2. Александрова М. М. Розвиток фінансів в умовах відкритої економіки : монографія / М. М. Александрова, Н. Г. Виговська та ін. ; за ред. проф. О. М. Петрука. – Житомир, 2012. – 416 с.
3. Герасимов П. А. Экономическая безопасность банка: концептуальный подход / П. А. Герасимов // Банковские услуги. – 2014. – № 4. – С. 20–30.
4. Голіков І. В. Сутність та еволюція поняття економічна безпека / І. В. Голіков // Проблеми економіки. – 2014. – № 1. – С. 309–314.
5. Гриценко Р. Економічна безпека банківської системи України / Гриценко Р. // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 4. – С. 27–28.
6. Кириченко О. А. Вплив зовнішніх боргів на економічну безпеку українських банків / О. А. Кириченко, В. Д. Кудрицький // Механізм регулювання економіки. – 2010. – № 1. – С. 160–169.
7. Крамаренко Г. О. Стан фінансового сектора України в умовах ринкової трансформації економіки / Г. О. Крамаренко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. – Суми : УАБС НБУ. – 2014. – Т. 14. – С. 11–18.

Надійшла 14.09.2015; рецензент: д. е. н. Хрущ Н. А.